

ОСОБЛИВА ДИТИНА: навчання і виховання

НАУКОВИЙ, НАВЧАЛЬНИЙ, ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЖУРНАЛ

№ 3 (79) ЛИПЕНЬ – СЕРПЕНЬ – ВЕРЕСЕНЬ 2016
ВИХОДИТЬ ЧОТИРИ РАЗИ НА РІК

Схвалено вченою радою
Інституту спеціальної педагогіки НАПН України
(протокол № 5 від 09.06.2016 р.)
ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС 68835

Заснований у 1995 р. З 1996 р. по 2012 р. видавався під назвою «Дефектологія»;
з 2013 р. – «Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання»;
з 2014 р. видається під назвою «Особлива дитина: навчання і виховання»
(«Exceptional child: teaching and upbringing»)
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації,
серія КВ № 20491-10291 ПР від 31.12.2013 р.

ЗАСНОВНИКИ

Державне інформаційно-виробниче підприємство видавництва «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»
Інститут спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України

Внесений до Переліку наукових фахових видань України, у яких
публікуються результати дисертаційних досліджень на здобуття
наукових ступенів кандидата і доктора наук у галузі
педагогіки (корекційна педагогіка) і психології.

Видання індексується: EBSCO Education Source, Index Copernicus (ICV 2014:39.77),
MIAR (ICDS 2015:4.279), ResearchBib, WorldCat, Citefactor, Google scholar,
«Україніка наукова» (Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського)

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

04060, Київ, вул. М. Берлінського, 9
Інститут спеціальної педагогіки НАПН України
тел.: (044) 440-42-92

Матеріали для публікації надсилати електронною поштою **e-mail: ispjournal@ukr.net**
Інформація для авторів, рецензентів, повідомлення, хроніки, події, коментарі на сайті журналу:
<http://csnukr.in.ua>

Адреса видавництва «Педагогічна преса»:
03680, м. Київ, вул. Олександра Довженка, 3
тел. (044) 456-37-02; (044) 456-37-32
www.pedpresa.com.ua
e-mail: 2345288@ukr.net

© Усі права захищено. Жодна частина, елемент, ідея, композиційний підхід
цього видання не можуть бути копіюваними чи відтвореними в будь-якій формі
і будь-якими засобами – як електронними, так і фотомеханічними, зокрема через ксерокопіювання,
запис або комп'ютерне архівування, без письмового дозволу видавця.
За достовірність фактів, дат, назв і правильність цитування відповідають автори.
Редакція зберігає за собою право рецензування, редагування та скорочення статей без згоди автора,
може публікувати статті в порядку обговорення, не поділяючи поглядів автора. Рукописи не повертаються.

«EXCEPTIONAL CHILD: teaching and upbringing»

**The journal is a scientific, educational, informational,
methodological publication journal**

NUMBER 3 (79) JULY – AUGUST – SEPTEMBER 2016
PUBLISHED 4 TIMES A YEAR

SUBSCRIPTION INDEX 68835

Founded in 1995, published since 1996.
Previous titles of the Journal: 1996 – 2012: «Defektolohiia»;
2013: «Defektolohiia. Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia»;
since 2014: «Exceptional child: teaching and upbringing»
Certificate of State registration of a print medium KB № 20491-10291 PIP of 31.12.2013

FOUNDERS OF THE JOURNAL:

Publishing House «Pedagogichna Presa».
Institute of Special Pedagogy The National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

The journal included in the List of leading peer-reviewed research publications approved by the Higher Attestation Commission (VAK) of Ukraine to publish the key findings from research theses for candidate's and doctoral degrees in pedagogy and psychology. The journal is indexed and abstracted in: EBSCO Education Source, Index Copernicus (ICV 2014:39.77), MIAR (ICDS 2015: 4.279), ResearchBib, WorldCat, Citefactor, Google scholar, Ukrainika scientific (Vernadsky National Library of Ukraine)

EDITORS' OFFICE

Address: Berlynskogo str., 9, Kyiv, 04060, Ukraine
Tel.: +38 (044) 440-42-92

Please, email your submissions for publication at ispjournal@ukr.net
<http://csnukr.in.ua>

PUBLISHING HOUSE

Address: Olexandra Dovzhenka str. 3,
Kyiv, 03680, Ukraine

Tel.: +38 (044) 486-37-32 e-mail:
2345255@ukr.net

<http://www.pedpresa.com.ua>

Nina BERIZKO – professional editor
Oksana FEDORENKO – executive editor
Nina CHEHOVSKA – copy editor, proofreader
Alexandra MAKARENKO – computer page-proofs

© All rights reserved. No part, element, idea or layout of this publication may be copied or reproduced in any form and by any means, whether electronic or photomechanical, e.g. by photocopying, recording, or including in computer archives, without a prior written consent of the publisher.

The authors are responsible for the accuracy of facts, dates, names and correct citations.
The editorial office reserves the right to edit and reduce the length of submissions without authors' consent. It may also publish papers for the purposes of discussion, without sharing the views of the author. The editorial office does not return the manuscripts

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

Засенко В. В., доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України, директор Інституту спеціальної педагогіки
Національної академії педагогічних наук України (Україна)

Заступник головного редактора

Колупаєва А. А., доктор педагогічних наук, професор,
заступник директора з наукових питань Інституту спеціальної педагогіки
Національної академії педагогічних наук України (Україна)

Заступник головного редактора

Лорман Т., доктор філософії, професор,
факультет освіти коледжу Університету Конкордія (Канада)

Бех І. Д., доктор психологічних наук, професор, академік НАПН України, директор
Інституту проблем виховання НАПН України (Україна)

Ванчова А., доктор педагогічних наук, професор, декан педагогічного факультету
Університету Я. Коменського (Словаччина)

Кульбіда С. В., доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник
лабораторії жестової мови Інституту спеціальної педагогіки НАПН України (Україна)

Кобильченко В. В., доктор психологічних наук, провідний науковий співробітник лабо-
раторії тифлопедагогіки Інституту спеціальної педагогіки НАПН України (Україна)

Крокер Ш., доктор філософії, викладач Університету ім. Гранта МакЮена (Канада)

Максименко С. Д., доктор психологічних наук, професор, академік НАПН України,
директор Інституту психології НАПН України ім. Г. С. Костюка (Україна)

Мороз Б. С., доктор біологічних наук, директор з наукових питань Науково-виробничого
підприємства «ВАБОС» (Україна)

Макгі Річмонд Д., доктор філософії, доцент факультету освіти Університету Вікторія
(Канада)

Музика-Фуртак Є., доктор педагогічних наук, науковий співробітник Кафедри логопе-
дії та прикладного мовознавства Університету Марії Кюрі-Склодовської (Польща)

Петришин Р., доктор соціології, директор Українського центру засобів і розвитку
Університету ім. Гранта МакЮена (Канада)

Сак Т. В., доктор психологічних наук, професор, завідувач лабораторії інтенсивної педа-
гогічної корекції Інституту спеціальної педагогіки НАПН України (Україна)

Скрипник Т. В., доктор психологічних наук, завідувач лабораторії корекції розвитку ді-
тей з аутизмом Інституту спеціальної педагогіки НАПН України (Україна)

Супрун М. О., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри пенітенціарної
педагогіки та психології Інституту кримінально-виконавчої служби (Україна)

Таранченко О. М., доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник лабо-
раторії сурдопедагогіки Інституту спеціальної педагогіки НАПН України (Україна)

Хохліна О. П., доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психологічних
дисциплін Національної академії внутрішніх справ, (Україна)

Симоненко Т. В., начальник відділу інклюзивної освіти та інтернатних закладів Депар-
таменту загальної середньої та дошкільної освіти МОН України (Україна)

Відповідальний секретар

Федоренко О. Ф., кандидат педагогічних наук, науковий співробітник
Інституту спеціальної педагогіки НАПН України (Україна)

ЗМІСТ

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА — ОСВІТА ДЛЯ ВСІХ

Колупаєва Алла, Таранченко Оксана

Освіта дітей з особливими потребами за часів незалежності України: етапність у стратегічному вимірі _____ 7

Малишевська Ірина

Інклюзивне освітнє середовище: генеза поняття _____ 19

НАУКА — ПРАКТИЦІ

Кобильченко Вадим

Концепція психологічного супроводу дошкільників із порушеннями зору _____ 27

Прохоренко Леся

Діагностика саморегуляції навчальної діяльності школярів із затримкою психічного розвитку _____ 36

Мартиненко Ірина

Типологія комунікативної діяльності дітей із системними порушеннями мовлення первинного генезу _____ 44

Замша Анна, Федоренко Оксана

Педагогічні аспекти навчання англійської мови учнів із порушеннями слуху _____ 53

ПОШУКИ Й ЕКСПЕРИМЕНТИ

Дубовик Олена

Соціально-психологічний тренінг у становленні професійно орієнтованих особистісних якостей майбутнього спеціального психолога _____ 62

Мельніченко Тетяна

Технологія визначення механізмів фонологічних помилок в учнів 5 – 6 класів із важкими мовленнєвими розладами _____ 71

Тищенко Людмила

Методичні рекомендації щодо формування навичок самообслуговування у дошкільників із помірною розумовою відсталістю _____ 79

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Mirosława Brastawska-Haque

Eeg biofeedback as a method of supporting the process of treatment of a child with dyslexia _____ 86

ІНФОРМАЦІЯ, РЕЦЕНЗІЇ, ПОВІДОМЛЕННЯ

Міжнародний Конгрес зі спеціальної педагогіки, психології та реабілітації «Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії» _____ 95

CONTENTS

INCLUSION IS AN EDUCATION FOR EVERYONE

- Kolupaieva Alla, Taranchenko Oksana**
Education for children with disabilities
in independent Ukraine: strategic stage-by-stage development _____ **7**
- Malyshevska Iryna**
Concept genesis research «inclusive learning environment» _____ **19**

SCIENCE FOR TEACHING PRACTICE

- Kobylchenko Vadym**
The concept of psychological escort
of preschool children with sight violations _____ **27**
- Prokhorenko Lesya**
Diagnostics self-regulation of the edukational activity
of pupils with mental retardation _____ **36**
- Martynenko Iryna**
Typology of communication activity
of children with system speech disorders _____ **44**
- Zamsha Anna, Fedorenko Oksana**
Pedagogical aspects of teaching English
to students with hearing impairment _____ **53**

RESEARCH & EXPERIMENTS

- Dubovyk Olena**
Local social-psychological training in formation of professionally
oriented personal qualities future special psychologist _____ **62**
- Melnichenko Tatiana**
Detection technology of phonological mechanisms of mistakes
at students of 5 – 6 grades with severe speech disabilities _____ **71**
- Tyshchenko Liudmyla**
Guidelines for the formation of self-service skills
in preschool children with moderate mental retardation _____ **79**

PRACTICES INTERNATIONAL COLLEAGUES

- Miroslawa Brastawska-Haque**
Eeg biofeedback as a method of supporting
the process of treatment of a child with dyslexia _____ **86**

INFORMATION. REVIEWS. ANNOUNCEMENTS

- International Congress on special education, special psychology
and rehabilitation «Education for children with special needs:
from institutionalization to inclusion» _____ **95**

УДК 376.37

ТЕХНОЛОГІЯ ВИЗНАЧЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ФОНОЛОГІЧНИХ ПОМИЛОК В УЧНІВ 5 – 6 КЛАСІВ ІЗ ТЯЖКИМИ МОВЛЕННЄВИМИ РОЗЛАДАМИ

Тетяна Мельніченко, Інститут людини Київський університет імені Бориса Грінченка м. Київ, Україна,
t.melnichenko@kubg.edu.ua

Охарактеризовано основні підходи щодо розроблення діагностичної методики дослідження механізмів фонологічних помилок, які притаманні учням 5 – 6 класів із тяжкими мовленнєвими розладами (ТРМ). До її структури автором введено спеціальні завдання, які спрямовано на детальне вивчення слухових, зорових функцій та операцій, фонематичних процесів, стану усного мовлення (звуковимова, лексико-граматична сторона та зв'язне мовлення) у молодших підлітків із ТМР. Аналіз одержаних даних про рівень сформованості зазначених функцій та операцій у школярів 5 – 6 класів із тяжкими мовленнєвими розладами із ТРМ та школярів зі звичайним мовленнєвим розвитком засвідчує їхній нижчий рівень розвитку. Спираючись на отримані дані, автором було виокремлено групи фонологічних помилок та визначені механізми їх виникнення.

Ключові слова: учні, молодші підлітки, тяжкі мовленнєві розлади, фонологічні помилки, механізми.

Татьяна Мельниченко, Институт человека Киевский университет имени Бориса Гринченка г. Киев, Украина

Технология определения механизмов фонологических ошибок у учеников 5 – 6 классов с тяжелыми расстройствами речи

Охарактеризованы основные подходы к разработке диагностической методики исследования механизмов фонологических ошибок, присущих ученикам 5 – 6 классов с тяжелыми речевыми расстройствами (ТРР). В ее структуру автор включил специальные задания, направленные на детальное изучение слуховых, зрительных функций и операций, фонематических процессов, состояния устной речи (звукопроизношение, лексико-грамматическая сторона и связная речь) у младших подростков с ТРР. Анализ полученных данных об уровне сформированности указанных функций и операций у школьников 5 – 6 классов с ТРР и школьников с обычным речевым развитием демонстрирует, что их характеристики имеют низкий уровень развития. Опираясь на полученные данные, автором были выделены группы фонологических ошибок и определены механизмы их возникновения.

Ключевые слова: ученики, младшие подростки, тяжелые речевые расстройства, фонологические ошибки, механизмы.

© Мельніченко Т., 2016

Tatiana Melnichenko, Institute of Human Sciences Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine
Detection technology of phonological mechanisms of mistakes at students of 5 – 6 grades with severe speech disabilities

The main approaches to the development of diagnostic methods of research of mechanisms of phonological mistakes that are inherent to 5 – 6th grades students with severe speech disorders (SSD), auditory, visual functions and operations, phonemic processes and oral speech (pronunciation, lexical-grammatical side and coherent speech) at students with SSD are described in the article. The analysis of data on the formation of these functions and operations at 5 – 6th grades students with SSD and students with typical language development shows that characteristics have a lower level of development at the first ones. Based on the findings, the author separated groups of phonological mistakes and defined mechanisms of their occurrence.

Summing up the results of research, the author points out that in general, there is insufficient formation of all items of phonologic speech component that significantly affect the further process of development and training of students with SSD.

According to the results of phonological mistakes mechanisms identification, further research has to be directed to the development of effective methods of intervention and phonologic formation of speech at 5 – 6th grades students with SSD.

Keywords: students, young adolescents, severe speech disorders, phonological mistakes, mechanisms.

Постановка проблеми. Успішне формування мовленнєвої діяльності, зокрема і фоновіснїчного компонента, відбувається за умови наявності певних фізіологічних передумов, до яких входять: збережений слуховий, зоровий, кінестетичний аналізатори та певний рівень зрілості нервової системи. Відхилення у функціонуванні, недорозвинення або спотворення означених передумов призводить до порушень психофізіологічного розвитку у дітей на будь-якому віковому етапі розвитку (О. Архіпова, О. Боряк, Е. Данілавічюте, Н. Гаврилова, В. Ільяна, О. Елецька, Л. Коваль, С. Конопляста, Є. Кузьмінська, Л. Лактюшина, І. Марченко, Ю. Рібцун, Є. Соботович, В. Тарасун, В. Тищенко, Т. Філічева, О. Чеботарьова, Г. Чірка, М. Шеремет та ін.) [1; 2; 3; 5; 6; 7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес оволодіння дітьми з мовленнєвими порушеннями шкільними знаннями представлено у низці сучасних наукових робіт як українських так і російських фахівців: К. Афанасьєва, О. Гриненко, Е. Данілавічюте, О. Елецька, Ю. Зубкова, В. Ільяна, Н. Гаврилова, І. Карачевцева, Ю. Коломієць, Р. Левіна, К. Луцько, Н. Озерова, К. Піменова, Л. Пантелєєва, З. Пригода, Є. Соботович, Л. Спірова, Н. Чередніченко, О. Федорова, Т. Філічева та ін. Однак, аналіз даної джерельної бази засвідчив, що проблема вивчення особливостей мовленнєвого розвитку школярів 5 – 6 класів із тяжкими мовленнєвими розладами не була предметом конкретного дослідження. У сучасних вітчизняних логопедичних дослідженнях присутні лише поодинокі випадки вивчення стану тих чи інших складових мовленнєвої діяльності означеної вікової категорії дітей. Наприклад, це дослідження А. Алмазової (особливості створення писемного тексту учнів 5 – 6 класів із ТМР); О. Елецької, О. Логінової, Д. Щукоїно (корекція диглофографій в учнів 5 класів); Н. Карпової (формування текстової компетенції в учнів з важкими порушеннями мови в процесі читання); Н. Озерової (формуван-

ня умінь структурно-семантичного аналізу тексту в учнів середньої школи із порушеннями мовлення); З. Пригоди (корекція дизорфографій в учнів 5 – 6 класів з важкими порушеннями мовлення); Н. Чередніченко (формування навичок грамотного письма в учнів 5 та 7 класів з важкими порушеннями мовлення в умовах корекційного навчання).

Проте наукові відомості щодо вивчення особливостей фонологічного компонента мовлення в учнів з важкими порушеннями мовлення, й відповідно школярів 5 – 6 класів, висвітлені доволі побіжно. Саме тому зазначений компонент й виступає основою для більш ґрунтовного та детального вивчення, що полягає у дослідженні механізмів, які лежать в основі фонологічних труднощів у школярів 5 – 6 класів із важкими мовленнєвими розладами.

Отже **метою даної статті** є репрезентація технології визначення фонологічних помилок в учнів 5 – 6 класів із ТМР; аналіз результатів проведеного експериментального дослідження; визначення психофізіологічних механізмів, які лежать в основі труднощів опанування учнями середніх класів із ТМР фонологічними знаннями.

Методи дослідження. Під час вивчення означеної проблеми в психолого-педагогічній, лінгвістичній, логопедичній та методичній джерельній базі нами було застосовано теоретичні методи (аналіз, систематизація, порівняння та узагальнення наукових відомостей у галузі загальної та спеціальної психології, педагогіці, лінгвістиці, логопедії у контексті досліджуваної проблеми з метою визначення стану її розробленості та перспективних напрямів вирішення) та практичні методи (спостереження за навчальним процесом учнів 5 – 6 класів із ТМР, аналіз завдань спеціального діагностичного комплексу експериментального дослідження; процедура кількісного та якісного опрацювання даних) дослідження.

Виклад основного матеріалу. Фонологічний компонент мовлення є однією зі складових лінгвістичної компетенції, яка, характеризується засвоєнням мовних норм, що склалися в історичному плані в фонетиці, граматиці, лексиці, орфоєпії, семантиці та особливостями застосування їх у будь-якій мовленнєвій діяльності. Відповідно до зазначеного, учні середньої школи, за умови звичайного мовленнєвого розвитку, повинні правильно вимовляти всі звуки рідної (української) мови, звукосполучення відповідно до орфоєпічних норм, наголосів; мати бездоганно розвинений фонематичний слух, звукобуквенний аналіз й синтез, пам'ять, уявлення та контроль.

З метою визначення механізмів фонологічних помилок було розроблено спеціальну методичку дослідження складових елементів, які забезпечують процес успішного опанування фонологічних знань та розвитку фонологічного компонента мовлення в учнів 5 – 6 класів із ТМР. Процесу розроблення означеної методички передувало вивчення низки методик, розроблених вітчизняними вченими для дітей з важкими мовленнєвими розладами (О. Азова, О. Елецька, Е. Данілавичюте, В. Ільяна, Л. Кузьміна, Р. Лалаєва, З. Пригода, І. Прищєпова, Ю. Рібцун, В. Тищенко, Є. Соботович, Т. Філічева та ін.) [1; 2; 4; 5; 6; 7]. Даний аналіз дав можливість визначити основні напрями експериментальної роботи та виокремити спеціальні завдання, які спрямовано на детальне вивчення слухових, зорових функцій та операцій, фонематичних процесів, стану усного мовлення (звуковимова, лексико-граматична сторона та зв'язне мовлення) у молодших підлітків із ТМР.

У результаті детального вивчення усної та писемної продукції було отримано дані, які пропонуємо розглянути більш детально відповідно до кожного блоку дослідження.

Блок 1. Дослідження стану слухових і зорових функцій та операцій (сприймання, уваги, пам'яті, контролю та зорово-просторової орієнтації). Числові дані репрезентовано на діаграмах (мал. 1 та мал. 2).

Дані, репрезентовані за допомогою діаграми (мал. 1.) свідчать про те, що для молодших підлітків із ТМР характерними є такі показники рівня розвитку слухових функцій та операцій: високий рівень становить 29,6 %; середній – 41,8 % та низький – 28,6 % відповідно. Щодо показників означених функцій та операцій в учнів 5 – 6 класів зі звичайним мовленнєвим розвитком, то вони такі: 91,3 % становлять школярі з високим рівнем слухових функцій та операцій та лише 8,7 % – середнього рівня розвитку. Дані, відображено за допомогою діаграми (мал. 1.), підтверджують зниження стану розвитку слухових функцій та операцій в експериментальній групі учнів середньої школи.

Середні відсоткові дані рівнів сформованості зорових функцій та операцій в учнів із ТМР презентовано за допомогою діаграми (мал. 2.) і свідчать про те, що 55,2 % учнів мають високий рівень сформованості означених функцій, 29 % – середній та 16 % – низький. Показники розвитку функцій та операцій, що діагностовано, в учнів 5 – 6 класів зі звичайним мовленнєвим розвитком складають 96,6 % високого та 3,4 % середнього рівнів розвитку. Контрольною групою учнів виконано всі запропоновані завдання із незначною кількістю помилок. Відображені за допомогою діаграми дані (мал. 2) підтверджують зниження стану розвитку зорових функцій та операцій в учнів 5 – 6 класів із ТМР.

Блок 2. Дослідження фонематичних процесів (фонематичне сприймання, звуко-складовий аналіз і синтез) та фонематичних уявлень. Результати дослідження презентовано за допомогою діаграми (мал. 3).

Отже, середні показники рівнів сформованості фонематичних процесів в учнів із тяжкими мовленнєвими розладами, які презентовано за допомогою діаграми (мал. 3), свідчать про те, що 38 % учнів мають високий рівень означених процесів, 31,4 % – середній та 30,6 % – низький. Показники продіагностованих процесів в учнів 5 – 6 класів зі звичайним мовленнєвим розвитком складають 99 % високого та 1 % середнього рівнів розвитку. Відображені дані підтверджують значне зниження стану розвитку фонематичних процесів (аналізу та синтезу на рівні складу і слова) та уявлень учнів 5 – 6 класів з ТМР.

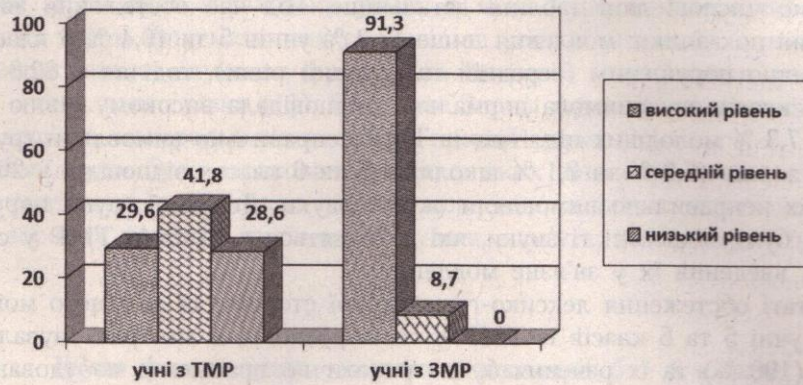
Блок 3. Дослідження стану усного мовлення (звуковимова, лексико-граматична сторона та зв'язне мовлення). Числові показники відображено в таблиці 1.

Таблиця 1

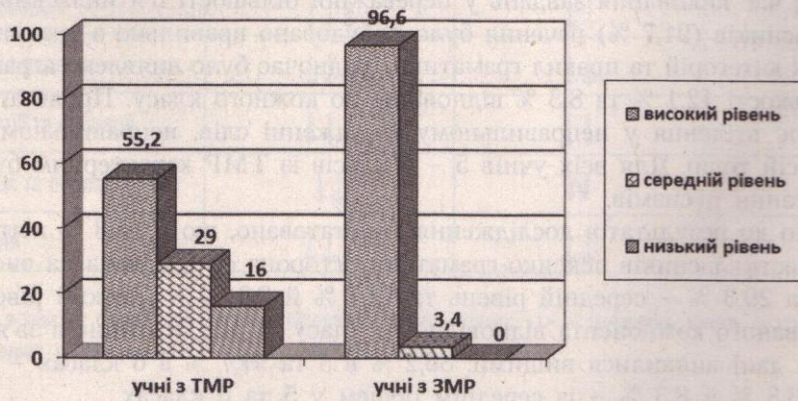
Дослідження сформованості усного мовлення в учнів із тяжкими мовленнєвими розладами

Рівні	високий		середній		низький	
	5	6	5	6	5	6
Класи						
Звуковимова	82,2 %	89,6 %	12 %	8,3 %	5,2 %	2,1 %
Лексико-граматична сторона мовлення	55,8 %	60,8 %	31,7 %	29,3 %	12,5 %	9,9 %
Зв'язне мовлення	86,2 %	91,7 %	13,8 %	8,3 %	0 %	0 %

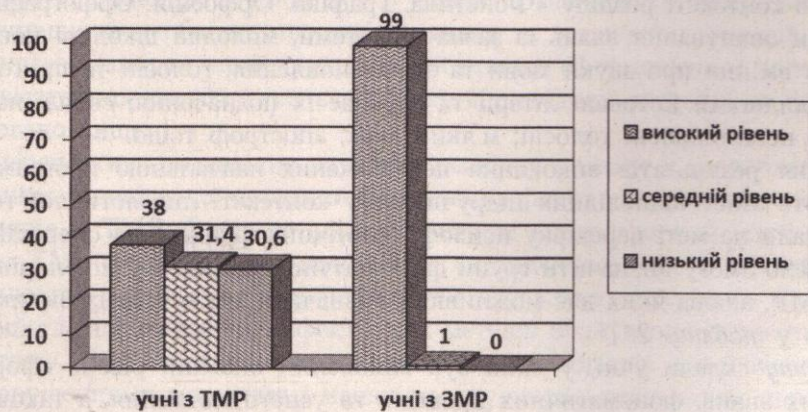

Мал. 1. Показники рівня сформованості слухових функцій та операцій у молодших підлітків (у %)

Мал. 2. Показники рівня сформованості зорових функцій та операцій у молодших підлітків (у %)

Мал. 3. Показники рівня сформованості фонематичних процесів у молодших школярів (у %)

Розглянемо числові дані таблиці детальніше. Під час обстеження звуковимови отримано такі показники: мовлення лише 17,2 % учнів 5 та 10,4 % 6 класів із ТМР було фонетично порушеним (середній та низький рівні), тоді як у 82,8 % учнів 5 та 89,8 % 6 класів звуковимова нормальна (відповідала високому рівню сформованості). Так, 7,3 % молодших підлітків із ТМР неправильно вимовляли групу або декілька груп звуків (5,2 % та 2,1 % школярів 5 та 6 класах відповідно), 20,3 % учнів в усіх класах неправильно вимовляли окремі звуки. До даної групи порушеної вимови звуків були віднесені ті звуки, які знаходяться в учнів із ТМР у стадії автоматизації та введення їх у зв'язне мовлення.

У результаті обстеження лексико-граматичної сторони та зв'язного мовлення виявлено, що учні 5 та 6 класів із ТМР у своїх розповідях використовували поширені речення (100 %) та їх речення були граматично правильно побудовані у 100 % школярів. Логічно та з вірною послідовністю склали розповідь за серією сюжетних картинок 84,5 % п'ятикласників та 91,7 % шестикласників. Лише у 15,5 % та 8,3 % відповідно учнів під час розповіді не дотримувалися правильної послідовності подій. Під час виконання запропонованих експериментальних серій завдань у відповідях учнів під час виконання завдань у переважній більшості п'ятикласників (87,9 %) та шестикласників (91,7 %) речення було побудовано правильно з урахуванням усіх граматичних категорій та правил граматики. Водночас було виявлено аграматичні речення у кількості 12,1 % та 8,3 % відповідно до кожного класу. Прояв аграматизмів знайшов своє втілення у неправильному узгодженні слів, неправильному використанню флексій тощо. Для всіх учнів 5 – 6 класів із ТМР характерним було незначне використання русизмів.

Відповідно до результатів дослідження констатовано, що у 55,8 % п'ятикласників та 60,8 % шестикласників лексико-граматична сторона сформована на високому рівні; 31,7 % та 29,3 % – середній рівень та 12,5 % й 9,9 % – низький рівень розвитку розглядуваного компонента відповідно до класу. Щодо показників зв'язного мовлення, то ці дані виявилися вищими: 86,2 % в 5 та 91,7 % в 6 класах – із високим рівнем та 13,8 % й 8,3 % – із середнім рівнем у 5 та 6 класах.

Процесу дослідження психофізіологічних функцій та операцій в учнів 5 – 6 класів із тяжкими мовленнєвими розладами передував етап дослідження стану сформованості лінгвістичних знань у означеної категорії школярів з предмета «Українська мова» в контексті розділу «Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія» (5). За результатами опанування знань із зазначеної теми, молодші школярі повинні мати уявлення та вміння про звуки мови та звуки мовлення; голосні та приголосні звуки, їх різновидності; йотовані літери та звукове їх позначення; склад; наголос; наголошені та ненаголошені голосні; м'який знак; апостроф тощо.

Зіставлення результатів виконання передбачених навчальною програмою вправ, які складають зміст відповідних підручників у контексті лінгвістичної теми та завдань, що мали на меті перевірку психофізіологічних функцій та операцій й усного мовлення, дало змогу визначити групи фонологічних помилок у школярів середньої школи із ТМР, аналіз яких дає можливість визначити механізми їх виникнення, що відображено у таблиці 2.

Першу групу склали учні, у яких був виявлений низький рівень сформованості лінгвістичних знань, фонематичних процесів та усного мовлення, а також недосконалість слухових функцій та операцій (сприймання, уваги, пам'яті, контролю – ↓↓↓) і зорових функцій та операцій (уваги, пам'яті, контролю – ↓↓).

До *другої групи* було зараховано учнів, в яких було виявлено середній рівень лінгвістичних знань, фонематичних процесів та усного мовлення, а також недосконалість сформованості слухових функцій та операцій (сприймання, увага, пам'ять, контроль) – середнього рівня (↓↓). Водночас Зорові функції та операції (сприймання, увага, пам'ять, контроль) відповідають віковій нормі (N).

До *третьої групи* було зараховано учнів, у яких знижений рівень лінгвістичних знань, фонематичних процесів та усного мовлення, а також недосконалість сформованості зорових функцій та операцій (увага, пам'ять, контроль) – низького рівня (↓↓↓).

Таблиця 2

Групи фонологічних помилок у школярів 5 – 6 класів
із тяжкими мовленнєвими розладами*

	Група А	Група Б	Група В
лінгвістичні знання	↓↓↓	↓↓	↓
фонематичні процеси	↓↓↓	↓↓	↓
слухові функції та операції	↓↓↓	↓↓	N
зорові функції та операції	↓↓	N	↓↓↓
усне мовлення	↓↓↓	↓↓	↓

*де: «N» – розвиток функції чи операції відповідає віковій нормі; «↓» – знижений рівень розвитку; «↓↓» – середній рівень розвитку; «↓↓↓» – низький рівень розвитку

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Виокремивши охарактеризовані групи помилок, подальше наукове дослідження спрямоване на з'ясування їх механізмів виникнення в учнів 5 – 6 класів із тяжкими мовленнєвими розладами. Визначивши за необхідне простежити шлях та встановити прямий зв'язок між різними типами фонологічних труднощів та станом сформованості зорових та слухових аналізаторних систем, рівень розвитку відповідних операцій та функцій яких репрезентовано вище.

Також перспектива подальших наукових розвідок полягає у розробленні ефективної корекційно-розвиваючої методики формування фонологічного компонента мовлення у школярів із ТМР; більш детальному вивченні стану сформованості у молодших підлітків із ТМР лексичної, граматичної та синтаксичної сторін мовлення; вивченню особливостей опанування конкретних тем навчальних предметів середньої школи; розробці та запровадженню ефективних методів опанування лінгвістичних знань та вмінь тощо. Відсутність достатньої кількості досліджень даної вікової категорії дітей із порушеннями мовлення і наявність труднощів опанування шкільних знань призводить до необхідності здійснювати подальші наукові розвідки з метою розроблення методик корекції та розвитку мовленнєвої функції.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Данілавичюте Е.* Діагностика стану сформованості складових мовленнєвої діяльності, що зумовлюють оволодіння навичок читання / Е. А. Данілавичюте // Теорія і практика сучасної логопедії: Збірник наукових праць: Вип. 3. – К. : Актуальна освіта, 2006. – С. 119 – 136.
2. *Данілавичюте Е.* Програмне забезпечення процесу опанування англійської мови учнями 1 – 4 та 5 класів із тяжкими порушеннями мовлення / Е. А. Данілавичюте // Особлива дитина : навчання і виховання. – 2014. – № 3(71). – С. 30 – 40.
3. *Ільяна В.* Вивчення стану сформованості фонематичних процесів у дітей із порушеннями мовленнєвого розвитку в контексті попередження дислексій / В. М. Ільяна // Особлива дитина : навчання і виховання. – 2014. – № 4(72). – С. 31 – 38.
4. *Мельніченко Т.* Стан сформованості фонологічного компоненту мовлення в учнів 5 – 6 класів з тяжкими мовленнєвими розладами / Т. В. Мельніченко // Освіта осіб з особливими потребами : шляхи розбудови : зб. наук. праць – Вип. 6 (2). – К., 2014. – С. 110 – 116.
5. *Пригода З.* Корекція дизорфографій в учнів 5 – 6 класів з тяжкими порушеннями мовлення : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Зоряна Степанівна Пригода; Ін-т спец. педагогіки НАПН України. – Київ, 2014. – 19 с.
6. *Соботович Е.* Психолінгвістическая структура речевой деятельности и механизмы её формирования / Е. Ф. Соботович. – К. : ИЗМН, 1997. – 44 с.
7. *Тищенко В.* Фонематичні процеси в онтогенезі дитячого мовлення та методика діагностики їх порушень: методичні рекомендації. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова. – 2011. – 22 с.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. *Danilavichiute E.* (2006). Diagnosis condition of formation of speech components that contribute mastering reading skills / Teorija i praktika suchasnoji logopediji: zbirnik naukovih prac, 3, 119 – 136. (In Ukrainian).
2. *Danilavichiute E.* (2014). English language courseware for students of 1 – 4th and 5th grades with severe speech disabilities. Osoblyva Dytyna: Navchannia i Vykhovannia, 3 (71), 30 – 40. (In Ukrainian).
3. *Iliana V.* (2014). Study of state of phonemic processes in children having speech-language disabilities in the context of preventing dyslexia. Osoblyva Dytyna: Navchannia i Vykhovannia, 4 (72), 31 – 38. (In Ukrainian).
4. *Melnichenko T.* (2014). State of phonological formation knowledge at students of 5 – 6 grades with severe speech disorders. Osvita osib z osoblivimi potrebami : shljahi rozbudovi : zb. nauk. prac, 6 (2), 110 – 116. (In Ukrainian).
5. *Prigoda Z.* (2014). Dysorthography management at students with severe speech disorders of 5 – 6 grades. Extended abstract of candidate's thesis. Kiev. (In Ukraine).
6. *Sobotovich E.* (1997). Psiholingvisticheskaia struktura rechevoj dejatel'nosti i mehanizmy ejo formirovanija (Psycholinguistic structure of the speech activity and mechanisms of its formation). Kiev: IZNM. (In Ukrainian).
7. *Tishhenko V.* (2011). Phonemic processes in ontogenesis of children's speech and methods of diagnosis of disorders: metodichni rekomendacii, 22 p. (In Ukrainian).